

Рая Заимова

По въпроса за западноевропейската историография и „История славянобългарска“

Мавро Орбини и Цезар Бароний, чиито трудове са послужили за основа на Паисиевата „История славянобългарска“, познаваме още от учебниците по история и българска литература. Паисиевото дело е изследвано много подробно както в нашата, така и в чуждата историография. Учени като Боян Пенев, Артуро Крония, Велчо Велчев, Рикардо Пикио и др. са сравнявали текстовете на Бароний и Паисий, на Орбини и Паисий¹. Трябва веднага да се поясни, че става дума за сравнения между руския превод на Орбини от 1722 г., полския на Скарга (1603—1607) и руския превод (1719 г.) на Бароний.

Тук бих искала да обърна внимание на няколко примера, свързани с важни събития от българската история, които са представени по един начин в западната историография от XV—XVII в., отразени са съответно в оригиналите и преводите на Орбини и Бароний и най-сетне — интерпретирани от Паисий в неговата история. Всъщност тези исторически творби, за които е известно, че са основните западни Паисиеви извори, са плод на западноевропейската ренесансова и постреформистка мисъл. Те могат да се разглеждат, от една страна, като извори с оглед на фактите и събитията, които отразяват и, от друга страна, от гледна точка на еволюцията на идеите.

За да имаме по-пълна представа за характера на западните образци, които са по-слабо познати в нашата литература, отколкото Паисиевата история, ще се върна най-напред в края на XVI в. и началото на XVII столетие, далеч преди Паисий да напише прочутата си история, и ще хвърля поглед върху развоя на западноевропейската историческа литература, която формира книжовници като Бароний и Орбини, двама коренно противоположни по мисъл служители на католическата църква.

¹ Пенев, Б. Паисий Хилендарски. С., 1918; Cronia, A. Il „Regno degli Slavi“ di Mauro Orbini (1601) e la „Istoriija slavenobolgarskaja“ del Monaco Paisi (1762). Roma, 1940; Велчев, В. Отец Паисий и Цезар Бароний. Принос към изследване изворите на Паисиевата история. С., 1943, 110 с.; Picchio, R. Gli annali del Baronio-Skarga e la storia di Paisij Hilendarski. — Ricerche Slavistiche, 1954, 3, 212—233.

Още през XV в. италианските хуманисти поставят основите на съвременната историография. Една от целите ѝ е да възбуди въображението на читателя, затова средновековните извори са интерпретирани много свободно. Скъсването с църковната форма в историографията и извличането на историята на една отделна област или общност от световната са друга специфика на този вид книжнина. Разпространени са два типа съчинения: общи и на отделни области. Голяма част от тези исторически творби поради различни причини от политически и културен характер обръщат специално внимание на Византия и оттам — на средновековната българска държава и Османската империя². Общо взето, българската история е разглеждана на страниците на различни по характер трудове от XV в. нататък не само като даденост, а за нея се изказват различни виждания, съобразно с еволюцията на идеите в Западна Европа³. При представянето на историята на една отделна общност всеки книжовник без оглед на това, дали той принадлежи към нея, или не се усеща длъжен да покаже какво е потеклото на хората, които я съставят, каква е връзката им с древността. За новата нехристиянска сила, която се налага в европейския свят, също започват да се градят мнения за произхода, права и религията ѝ. През XV—XVI в. се застъпват няколко гледища за произхода на турците. Едното е, че са от троянско потекло, другаде пък се посочва скитско или тюркско⁴. Християните гърци са представени пак като гърци, без да се прави разлика между езичество и християнство⁵. За българите също се формират различни мнения, на които ще се спра по-долу.

Общо взето, независимо от факта, че всеки книжовник е изразявал идеала си по свой начин, наблюдайки на идеята за властта, прави впечатление, че извън наследниците на Римската империя за потеклото на останалите народи са изказвани различни гледища. Те се основават на това, което е останало засвидетелствано в писмените средновековни латински и гръцки извори, които в общи линии не осветляват добре етническите проблеми. В хуманистичната книжнина езикът не се смята за определящ народността. Само книгата

² Das Studium der byzantinischen Geschichte vom Humanismus bis zur jetztzeit von E. Gerland. Athen, 1934; Pertusi, A. Storiografia umanistica e mondo bizantino. Palermo, 1967; G ö l l n e r, K. Die europäischen Türkendrucke des XVI Jahrhunderts. T. 1. Bucarest—Berlin, 1961; Dimitrescu, D. Contribution à une bibliographie de Turcica (XVIe—XVII^ess.). — RESEE, 1964, 1—2, 229—239; Rouillard, C. D. The Turk in French History, Thought and Literature (1520—1660). Paris, 1939.

³ Заимова, Р. Италианската хуманистична историография през XV в. и някои балкански проблеми. — В: България през XV—XVIII в. Историкографски изследвания „България XV—XIX в.“ Т. 1. С., БАН, 1987, 41—60.

⁴ Pertusi, A. Premières études en Occident sur l'origine et la puissance des Turcs. — Bulletin de l'AIESEE, Bucarest, 1972, 1, 49—94.

⁵ Pertusi, A. Storiografia..., 8—24.

на Орбини ясно показва, че езикът е показателен за народността. (През XVIII в. тази идея се поема и от Асемани)⁶. Тази концепция на автора е непозната по това време в италианската историография, въпреки че той се учи и черпи факти и събития от нея. Като цяло далматинската историческа литература разглежда повече балкански проблеми от западната и съвсем естествено стои в идейно отношение малко встрани от нея. Орбини остава верен на католическата линия в историографията и в същото време внушава мисълта за единството на славянския свят, подбуден от съвременната обстановка в Европа⁸. Редно е да се спомене, че цялостна история на България, обособена в един раздел или книга, не е била издавана до времето на Орбини. Може би изключение правят анонимните „Annali de' Bulgari“ от XVI в., които вероятно са загубени⁹. Книгата на Дю Канж „Historia Byzantina“, в която са поместени две глави за българското царство, може да се смята за отделна история, но тя излиза едва през 1681 г. и в идейно отношение не отговаря на славистичните Орбинииви търсения.

Доста по-различно стоят нещата с Барониевия труд „Annales ecclesiastici“¹⁰ и с неговия подход към изворите и представянето на чуждите народи. Докато католикът Орбини се усеща едва ли не родственик с всички славяни от „Европа, Азия и Африка“¹¹, то Бароний държи единствено на папската католическа линия. До мо-

⁶ Йосиф Симоний Асемани. Календари на вселенската църква. За светите славянски апостоли Кирил и Методий. Съст., встъп. студия, прев. и ком. М. Кискинова. С., Наука и изкуство, 1987.

⁷ Голенишев-Кутузов, И. Н. Итальянское возрождение и славянские литературы. М., 1963; В а r i š i ć, F. Vizantijski izvori u dalmatinskoj istoriografiji XVI i XVII veka. — In: Zbornik radova vizantološkog instituta. Beograd, 1961, 7, 234 sq.

⁸ За Ванко Прибоевич, Дуклянската хроника и т. нар. илирийска идея вж.: Орбини, М. Il regno degli Slavi. Pesaro, 1601. München, 1985, 14 sq. и цитираната на с. 14 литература; М а в р о О р б и н и. Царството на славяните. 1601. С., Наука и изкуство, 1983, 9—36.

⁹ М а в р о О р б и н и. Кралевства словена. Београд, 1968, с. 406.

¹⁰ В а г о н и, С. Annales ecclesiastici. Т. 1—16. Romae, 1598—1607. Вж. за него: Р о н с а л л и, А. Il cardinale Cesare Baronio. Roma, 1961, 29—50.

¹¹ Орбини, М. Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni. Historia di Don Mauro Orbini Rauese abbate Melitense. Nella quale si vede l'Origine quasi di tutti i popoli, che furono della Lingua Slava, con molte et varie guerre, che fecero in Europa, Asia et Africa; il progresso dell'Imperio loro l'antico culto et il tempo della loro conversione al Christianesimo. E in particolare veggonsi i successi de'Re, che anticamente dominarono in Dalmatia, Croatia, Bosna, Servia, Russia et Bulgaria. In Pesaro, 1602. Книгата му е била забранена от католическата църква за известно време, поради силен панславизъм. За него вж. най-новата литература у: В е р с о f f, G. Br. Il „Regno degli Slavi“ di Mauro Orbini e la storiografia europea del cinquecento. — Ricerche slavistiche, 1977—1979, 119—156; както и предговора на С. Бирковић във фототипното издание: Орбини, М. Il regno... München, 1985, 7—23.

мента на Реформацията историческата литература се занимава с църковни проблеми само дотолкова, доколкото имат връзка с политическите. Църковни анали са писани още през средните векове (Птолемей Луцензис) и по-късно от Платина (XV в.)¹², но са обхващали обикновено конкретен период или историята на една династия. Така, както през XV в. идеите на ренесансова Италия отделят и оформят историята на една отделна област или народ, в края на XVI и началото на XVII в. постреформистката идеология успява да синтезира в едно цяло историята на християнската църква от създаването ѝ до XVII в. Барониевият труд е израз на католическата реакция срещу протестантските писатели, чийто стремеж бил да използват онези факти и моменти, които представят духовниците в отрицателна светлина и да полемизират върху проблемите на вероизповеданието¹³.

Самият Бароний е посочил един вид графически изворите си. Благодарение на различните шрифтове много ясно личи кои са цитатите и от кого и откъде започва авторовият коментар. Подобно нещо не се забелязва в италианското издание на Орбини¹⁴. Последният рядко посочва изворите си, а в началото на книгата си, както редица свои съвременници, помества списък на използваните в цялата книга автори. Бароний е спечелил безброй последователи, между които — както споменах по-горе — е и подският йезуит Петър Скарга, по чието полско съкратено издание е направен и руският превод. В Русия той излиза през 1719 г., три години преди този на Орбини¹⁵.

Ето прочее основните моменти от българската история, на които искам да се спра, като проследя как са проникнали у Орбини и Бароний и оттам — у Паисий.

¹² Ptolemaei, Lucensi. Annales ecclesiastici. Città di Castello, 1913. (Muratori, RIS, t. 11); Platini, B. S. Liber de vita Christi ac omnium pontificum. Città di Castello, 1913 (Muratori, RIS, t. 3).

¹³ За протестантските учени и връзките им с православие то вж. Николов, Й. Немската реформация и някои църковни дейци от българските земи през XVI в. — В: Сб. българо-германските връзки и отношения, Т. 1. С., 1972, 11—33; F u e t e r, E. Histoire de l' historiographie moderne. Paris, 1914, p. 144 sq.; New Encyclopedia Catholic, t. 2, 1966, p. 105.

¹⁴ Orbini, M. Op. cit.

¹⁵ Деяния дърковная и гражданская. Москва, 1719; Трудът на Бароний е преведан три пъти: най-напред в началото на XVI в., през 1678 г. и най-сетне третият превод излиза през 1719 г. в Москва; Книга Исторiографiя. Сб., 1722; Руското издание на Орбини излиза по нареждане на Петър I и преводът е направен по Мадридското издание от 1638 г. За руското издание на Орбини и някои текстувални паралели между оригинала и руския превод вж: Dell'Agata, G. La traduzione russa del Regno degli Slavi di Mauro Orbini (ръкопис). За формирането на руската историография през XVIII в. и българската история вж: Д р о с н е в а, Е. България в руската историопис от XVIII в. — Исторически преглед, 1984, 2, 86—102.

Всеки разказ за българите обикновено започва с времето на император Константин IV Погонат и формирането на българската държава на Балканите. За произхода на българите в западната книжнина се изразяват три мнения. Първото, най-разпространеното до XVII в. включително, е, че произхождат от Скития и имат католическа вяра¹⁶. Второто, по-слабо познато до втората половина на XVI — началото на XVII в., е, че произхождат от областта на река Волга, откъдето носят името си¹⁷. И третото — че българите произхождат от Скандинавия, откъдето се преселили в Тракия¹⁸. Бароний излага втората теза, опирайки се на Теофан и Скилица¹⁹. Орбини обаче още от първото изречение казва: „Българите, народ славянски, са дошли от Скандинавия. . .“, и твърди, че се опира на някой си Методи Мъченик, Йорданес и Франц Иреник в кн. 6, гл. 32²⁰. По-нататък изтъква, че са се преселили около река Волга, чието име взели, а една част от тях стигнала до Дунав и Тракия. Същият текст е изложен и от неговия италиански предходник Пиетро Джамбулари в „История на Европа“ от 1566 г. Според едно сегашно изследване на Й. Маркиори Орбини е използвал редица текстове специално за българската история от Джамбулари, без да посочва труда му²¹. У Джамбулари Иреник е също цитиран, но за българите съвсем не се казва, че са славянски народ²². Изглежда, че Орбини е заимствал тази идея от Дуклянската хроника (XII в.), в която се казва, че готи, славяни и българи говорят общ език. Но, разбира се, той не дава никакви пояснения по въпроса. Явно това е негова идея, която се възприема безрезервно в по-късно време от Паисий. Орбини не сравнява изворите, както е направил Бароний или по-късно Дю Канж, от които да извлече и направи съответното заключение, а направо използва цитираните автори, към които добавя своята констатация, в случая за произхода на българите. На пръв поглед думите му изглеждат убедителни и лесно могат да подвеждат читате-

¹⁶ Cf. Biondi, Fl. Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades tres. Venetia, 1483, Decadis primae, lib. X, p. 133, 135—137; Sabellici, M. A. Enneades sive Rhapsodia historiarum (1486—1504). Paris, 1513—1517, Ennea. VIII, lib. VII, fol CLXXXV r; Cronica di M. Marco Guazzo. Venetia, 1553, p. 176 v; Delle historie del mondo, di M. Gio Tarchagota. Venetia, 1580, p. 229 v.; Baragona, A. Bulgaria nella trattatistica storico-geografica italiana del Cinquecento. — In: Genova e la Bulgaria nel Medioevo. Genova, 1984, 259—267.

¹⁷ Baragona, A. Op. cit., 259—267.

¹⁸ Ciambullari, P. Istoria dell'Europa. T. 1—2. Pisa, 1822, lib. II, 124—126.

¹⁹ Baronii, C. Op. cit., t. 8, coll. 646.

²⁰ Orbini, M. Op. cit., p. 398.

²¹ Marchiori, J. L'istoria d'Europa di Pier Francesco Giambullari e il Regno degli Slavi di Mauro Orbini. — In: Mondo slavo (Padova), 1970, 10, 135—156.

²² Giambullari, P. Op. cit., lib. II, 124—126.

ля. Този начин да се посочват конкретни извори, без те наистина да съдържат изложената информация, е много характерен за западната ренесансова книжнина. От подобен подход невинаги може да се разбере дали е вложена авторова мисъл, респ. измислица, или наистина фактите са почерпани от нецитиран извор. Това показва и доколко е застъпен или не критичният метод в съответното произведение. В подкрепа на това твърдение ще приведа и един втори момент от българската история за пример: покръстването на българите, приписано на Тервел. Срещаме го още в края на XV в. в световната история на Марк-Антонио Сабелико²³, през XVI в. у Джамбулари²⁴, Джеронимо Пиати²⁵; Франсоа дьо Бел-Форе²⁶ и др. На Тервел са приписани делата на Борис-Михаил: приемането на Христовата вяра, замонашването на владетеля, ослепяването на големия син и възцаряването на малкия. Всъщност това е прочутият текст на Зигеберт и Регинон, в който обаче не е посочено името на владетеля-кръстител. Сабелико, Джамбулари и Пиати не цитират извор, от който са черпали, докато един анонимен йезуитски автор на драма със сюжет от покръстването и със заглавие „Требелиус“ (1660 г.) посочва Зигеберт, Регинон и Зонара²⁷. Орбини също е възприел версията за Тервел-кръстителя, като казва, че „някои автори са на мнение“ и за разлика от западните си предходници свързва името му най-напред с император Юстиниан и с помощта, която той му оказал да си възвърне престола в Цариград. На края на текста за покръстването далматинецът този път заключава, че „ако е истина“, българите се върнали отново към езичеството, и, както казвал Зонара — отново неточно цитиран, — приели християнството по времето на Омуртаг²⁸ (вм. Борис).

По същия начин намираме описани събитията във връзка с покръстването и у Паисий. Хилендарският монах се доверява изцяло на Орбини и категорично отхвърля Барониевото твърдение, че българският цар-кръстител е Богорис. Паисий заимства обаче и от Стематографията на Жефарович (т. е. тук има прибавен и един

²³ Sabellici, M. A. Op. cit., Ennea. VIII, lib. VI, fol. CLXXXI.

²⁴ Giambullari, P. Op. cit., lib. II, 124—126.

²⁵ Trois livres du Bien de l'estat religieux, fait en latin par Hieronisme Platuis et mis en françois par Ph. L. B., docteur théologien de l'Université de Paris. Lyon, 1520, p. 621.

²⁶ La Cosmographie universelle de Münster, enrichie et ornée par Fr. de Belle-Forrest. Paris, 1575, coll. 81—84.

²⁷ Sommervogel, Ch. Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Paris—Bruxelles, 1892—1909, t. 8, coll. 1993; Le Père Menestrier. Les réjouissances de la paix. Lyon, 1660, 5—9; Заимова Р. Византийската и българската тематика в западноевропейския светски и училищен театър от XVII в. — Балканистика, 3, 1989, 164—185.

²⁸ Orбини, M. Op. cit., 405—407.

домашен извор), защото казва, че крал Тривелий имал монашеско име Теоктист. На три пъти в „История славянобългарска“ авторът ѝ твърди, че Тервел е първият „крал“, който е приел християнството²⁹ — теза, която е възприел също безрезервно от предходниците си и за която никой книжовник не е дал никаква аргументация. Интересно е да се отбележи и един друг факт. От текста на западните извори преди Орбини се разбира, че Тервел е приел католицизма, а от думите на самия Орбини това не личи. Може би до Паисий не е стигнала тази информация и затова в края на историята му свети Тривелий фигурира като първия български светец. Вероятно авторът не е бил осведомен, че Sant Trebellius е вече канонизиран от католици в един Бенедиктински менелогий от XVII в.²⁹ Но може да се приеме, че Паисий избягва католическата насоченост.

Примерът с Тервел показва какъв е подходът на отделните автори към историческите извори. Покръстването на българите е използвано от западните автори с цел да се покаже, че българският „народ свиреп и жесток“, както самите те пишат, е приел католическата вяра, т. е. облагородил се е. В йезуитската среда, най-вече в художествената литература и театъра, това събитие е използвано с пропагандна цел — да се покаже и извлече поука от борбата между Добро и Зло³⁰. Ясно е, че по времето на Паисий темата за Тервел-кръстителя изминава дълъг път — от западната до руската историография, посредством Орбини, за да намери нов израз в Паисиевата патриотична и православна идея.

По подобен начин еволюира и темата за Кирил и Методий. От една страна, в западната книжнина от XIV—XV и XVII в. автори като Дандоло, Сабелико, Луциус³¹ пишат, че Кирил разяснил правата вяра на българите. От друга страна, в църковните анали — още от времето на Птолемей Луцензис, Платини и по-късно Бароний, дейността на двамата солунски братя е представена в светлината на папската документация³², т. е. за покръстването в България не се говори. Споменава се за мисията на Кирил в Понт, как папа Николай бил чул за него, а по времето на Адриан (867—872) били изпратени легати при българите, за мисията на Методи в

²⁹ Паисий Хилендарски. История славянобългарска. Увод, новобългар. текст и коментар Б. Райков. С., 1972, 34—41, 113—114.

²⁹ Dujčev, I. Slawische Heilige in der byzantinischen Hagiographie. — In: Medievo byzantino-slavo. T. 2. Roma, 1968, p. 211.

³⁰ Заимова, Р. Византийската..., 164—185.

³¹ Danduli, Andrea s. Ducis Venetarium Chronica per extensum descripta a. a. 46—1280. Bologna, 1942, p. 156 sq. (Muratori, RIS, T. 15); Sabellici, M. A. Op. cit., Enea. IX, lib. I, fol. CCVII v.; Lucii, L. De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Amsterdam, 1668, p. 67.

³² Lucensi, P. Op. cit., lib. XVII, cap. XXVI; Platini, B. S. Op. cit., p. 112; Baronii, C. Op. cit., t. 10, coll. 634, 637.

Моравия и пр. В „Царството на славяните“ Орбини разказва обстойно за цялостната дейност на солунските братя още в началото при разказа за Моравия³³. Авторът казва, че Кирил Философ научил в „благочестие християнско“ първо българите, сърбите и Светополк, царя на Далмация. По-нататък разказва за Моравската им мисия, пребиваването им в Рим, как създали азбуката, преводите на Стария и Новия завет, за „буквицата“ и „кирилицата“, които изписва дори графично, и пр. В главата за българското царство Орбини не отбелязва нищо за делото на Кирил и Методий. Липсата на връзка между главата за Моравия и тази за България означава, че авторът е използвал различни извори специално за покръстването на българите. Това е подходът и на предшествениците му Биондо и най-вече Сабелико, които цитира на места в труда си и от които се учи. В световната история на Сабелико често пъти се представя едно и също събитие по няколко начина в различни глави и по различни поводи, без да се прави връзка между отделните варианти. Оказва се, че Орбини има същия подход при предаване на събитията, т. е. за покръстването на българите са използвани различни извори, без да се сравняват и да се прави извод. Изглежда, че далматинецът се е позовавал на атиноезични извори за историята на Моравия като Моравската легенда, анонимния Оломоуцки бревиарий и др. В тях, както и в Солунската легенда, се говори, че Кирил е покръстил българите. Обикновено западните автори, когато са имали за цел да опишат историята на даден народ или област, са се ориентирали най-напред към домашните извори на този народ. Вероятно това е и причината при разказа за Моравия Орбини да отразява събитията така, както ги е намерил в чешките латиноезични паметници, на които не се позовава по-нататък в главата за българското царство, където пак говори за покръстването на българите³⁴.

На края на руското издание е прибавено едно съчинение, писано вероятно от Теофан Прокопович³⁵. В него е изложен отново текстът на Орбини за Кирил и Методий (без заключението) и е прибавен коментарът на руския автор³⁶. Според него хронологията у Орбини не е съгласувана с онова, което били писали гръцките историци. Бароний също не бил точен. Но въпреки това Прокопович използва фактите на Бароний, най-вече според писмата на папа Нико-

³³ Orbini, M. Op. cit., 45—48; този текст не е включен в българското издание на М. Орбини от 1983 г.

³⁴ Orbini, M. Op. cit., p. 407.

³⁵ Вж. за него по-подробно: Дел'Агата, Дж. „Антиримската“ Кирило-Методиева полемика на Теофан Прокопович. — Литературна мисъл, 1990, 6, 113—115.

³⁶ Книга Історіографія... — Вж. последните страници на изданието. -

лай, за да поясни, че Кирил няма общо с покръстването на българите, които били вече приели източното православие. Според него Кирил и Методий проповядвали православиe и затова не можели да бъдат папски пратеници. И накрая, след като си е послужил и с други западни автори във връзка с покръстването на русите, заключава, че не трябва да се доверяваме на латинските извори при наличието на домашни.

Паисий от своя страна излага различни факти в главата „За славянските учители“, за които вероятно е използвал житията на Кирил. Както е известно, той говори за Моравската мисия на братята, намесва Методий в покръстването, твърди, че Кирил и Методий учели българите и останалите славяни на Христова вяра и пр.³⁷ Въпреки че главата е посветена на славянските учители, Паисий отделя повече място за покръстването и историята на българската църква. В общи линии, въпреки че е представил фактите по свой начин, изглежда, че следва и руския образец, който е изчистен от прокатолически тенденции. Вероятно той не е използвал нито домашен, нито западен извор, в който се споменава за участието на Кирил в покръстването на българите. Мисълта му е насочена към това, да покаже, че българите са първите славяни, приели християнството и славянската писменост — факт, с който си послужава, за да се противопостави на сърби и руснаци. С други думи, споменатият текст както на Орбини, така и на Бароний получава друга ориентация, в която вече липсва църковно-католическата традиция при предаване на фактите и събитията, или това е удобен повод, от който Паисий се възползва, за да изведе на преден план мястото и приноса на българите в славянската общност.

За начина, по който се използват и актуализират изворите, показвайки каква е приемствеността между отделните исторически творби, могат да се приведат още много примери. Обикновено темата за покръстването на българите се използва в западната книжнина с цел да се подкрепи контрареформистката пропаганда. По подобен начин стоят нещата и с българо-византийските общувания от времето на хан Крум. Автори като Биондо, Сабелико, Тарканота (XV—XVI в.), излагайки събитията от IX в., посочват, че при обсадата на Цариград от Крум Лъв Арменец е убил българския хан³⁸. Тази интерпретация е използвана през XVII в. от протестантския драматург А. Грифиус с цел да се покаже, че Лъв Арменец — иконоборецът, който е олицетворение на лутеранската идео-

³⁷ История славянобългарска..., 105—112.

³⁸ Biondi, F. Op. cit., Decadis secundae, lib. II, p. 170; Sabellici, M. A. Op. cit., Ennea. VIII, lib. IX, fol CCII r, v; Tarsagnotta, G. Op. cit., fol. 219 v, 220 r, v.

логия, премахва смъртния си враг Крум, който е варварин и езичник³⁹. Бароний от своя страна предава събитията по свой начин, като изразява и тук католическата си позиция. Той показва, че и Лъв, и Крум са правилно наказани за делата си, защото единият е иконоборец, а другият — езичник, т. е. и двамата са врагове на „правата“ вяра⁴⁰. Орбини нашироко разглежда конфликта между двамата владетели и решава, че Лъв е успял да рани Крум, но раната не се оказала смъртоносна. В руските преводи на Бароний и Орбини събитията са съкратени, но основната авторова идея е запазена⁴¹. В Паисиевата история пък изобщо не се споменава за раняването на Крум, въпреки че българският книжовник е следвал текста на Орбини. С други думи, Паисий изцяло оставя Крум българина да тържествува.

От приведения пример ясно проличава как западните автори тенденциозно използват определени събития от българо-византийските връзки с цел да изобличат или подкрепят реформистката пропаганда. Това е много показателно за начина, по който чужди автори, без да са имали допир с балканската среда, тълкуват отдалечени и отминали събития, изразявайки своята съвременна позиция. При случая с Крум руските версии, които се явяват като връзка между западната историческа традиция и българската книжнина, само предават събитията, без да добавят някакво тълкуване. Такова не се забелязва и у Паисий, който съвсем естествено пропуска раняването на Крум. Той не е имал за цел да изтъква някакви християнски добродетели, каквито липсват на Крум, а само да покаже българския владетел в положителна светлина и по този начин съзмателно да изрази патриотичните си чувства.

Това са само някои подчертано показателни примери, свързани с важни събития от българската история. Те показват пътищата, по които се натрупва информация за миналото на българите преди написването на Паисиевата история, както и начина, по който тя се възприема и осмисля най-напред от западните книжовници, а впоследствие — и от самия Паисий. Ренесансовият подход, изразяващ се в индивидуализацията при изследването на историята на даден народ, довежда до преосмисляне на потеклото, вярата и нрава на отделните човешки общности. В нашия случай става ясно, че западно-европейската католическа среда дава субективна оценка за събития, отдалечени по време и място, предава своята традиция на източно-православния елит на Русия, който на свой ред интерпретира със

³⁹ Стайчева, Е. За хан Крум и българите в една немска пиеса от XVII в. — В: Известия на Инст. за лист., 1972, 21, 343—360.

⁴⁰ Вагоний, С. Op. cit., т. 9, coll. 626—628, 649—650, 685—688, 714 sq.

⁴¹ Книга... , 906—921; Деяния... , с. 162 и сл.

своя аргументация българската история, за да я поднесе в „освъременен“ вид на хилендарския монах. Паисий се оказва представител на следващото, трето поколение книжовници. Поемайки на българска почва този европейски процес, той извлича историята на своя народ с много емоционалност, защото целта му е не само да осветли миналото на българина, но и да подсили националната му гордост. Този тип сравнения са много показателни за еволюцията на идеите, за характера на отношенията Изток—Запад и най-сетне — за културно-историческите общувания през вековете. Като цяло тази тематика е слабо разработвана в нашата литература и очаква млади изследователи.